

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства
та природокористування
Кафедра філософії

06-07-158

Національний університет

водного господарства

та природокористування

Методичні вказівки

та плани семінарських занять
із навчальної дисципліни «**Філософія статі**»
для здобувачів вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня
усіх спеціальностей НУВГП
денної форми навчання

Схвалено науково-
методичною радою
НУВГП,
Протокол № 6
від «19» вересня 2018 р.

Рівне – 2018

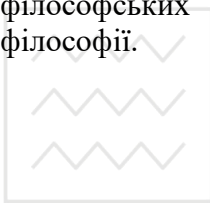

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Методичні вказівки та плани семінарських занять із навчальної дисципліни «Філософія статі» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня усіх спеціальностей НУВГП денної форми навчання / Мельничук М. С. – Рівне : НУВГП, 2018. – 19 с.

Упорядник: Мельничук М.С., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії

Відповідальний за випуск: Наконечна О. П., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

© М. С.Мельничук, 2018
© НУВГП, 2018

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ЗМІСТ

1.	Передмова.....	3
2.	Загальні положення.....	3
3.	Структура навчальної дисципліни.....	5
4.	Тематика семінарських занять.....	6
5.	Методи оцінювання знань.....	13
6.	Рекомендована література.....	15

Національний університет
водного господарства
та природокористування

1. Передмова

Філософія статі – сфера філософського знання, що вивчає стать екзистенційну в її єдності з іншими виявами статі – культурно-соціальними, психологічними, біологічними тощо. Предметом нашої дисципліни є складна й розбіжна взаємодія статі екзистенційної з іншими її виявленнями.

Проблеми статі та любові, як полігранно-забарвленого поняття, актуалізуються сьогодні у зв'язку з виходом у світовий простір культури та цивілізації жінки, яка прагне рівних та вільних стосунків зі світом чоловіків. На тлі сьогодення вимальовується абсолютно новий підхід щодо плідності стосунків статей – це партнерські стосунки, в яких відсутній найменший натяк реваншизму.

Курс «Філософія статі» має міждисциплінарний характер використовує сучасні технології навчання міжкультурної комунікації, а також є одним із способів поєднання курсів гуманітарного циклу із дисциплінами фахової підготовки студентів.

1. Загальні положення

Мета дисципліни: набуття студентами знань щодо основних тенденцій розвитку гендерної проблематики в сучасній світовій філософії, зорієнтованих на переломно-трансформаційне переосмислення існуючих суспільних феноменів і уявлень про власну ідентичність; аналіз культурологічних та соціально-філософських концепцій поглядів на проблеми статі в сучасному постмодерному суспільстві на тлі відмови від попередньої культурної парадигми.

Завдання дисципліни: формування в студентів знань про гендер і його місце в сучасній культурі; засвоєння історично-культурних передумов та особливостей становлення проблем у гендерній політиці як формування новітніх філософських засад в українській та

світовій філософській думці; навчити комплексному підходу до проблем статі й розуміння її як явища, що відображає духовні та душевні виміри людського буття.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати: зв'язок між гендером/сексуальністю та іншими чинниками ідентифікації (раса, клас тощо) і системами пригнічення (нетерпимість, сексизм, гомофобія, ейджизм тощо), а також їхній вплив на формування особистого досвіду; концептуалізацію статевої диференціації в філософських, соціологічних і психологічних теоріях, основні етапи статево-рольової соціалізації людини; різні підходи до аналізу статевої кризи в сучасному суспільстві.

уміти: творчо засвоювати нову систему світобачення й інтегрувати її в систему особистісного світогляду; виявляти проблемні зони під час аналізу особливостей соціалізації молодого покоління в сучасних умовах і формування в молоді сімейно-шлюбних ціннісних орієнтацій; застосувати отримані знання у майбутній професійній діяльності на засадах міжкультурної діалогічності; опанувати понятійно-категоріальний апарат навчальної дисципліни «Філософія статі».

2. Структура навчальної дисципліни

Назва змістових модулів і тем	Кількість годин			
	Лекції	Сем.з.	СРС	Разом
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1. Стать, як філософсько-антропологічна проблема				
Тема 1. Філософія статі та її предмет	2	2	9	13
Тема 2. Чоловічість та жіночість: духовне та душевне начала	2	2	9	13
Тема 3. Любов: гармонізація відносин чоловічого та жіночого	2	2	8	12
Тема 4. Вияв гідності людини крізь призму чоловічого та жіночого начал в українській та світовій культурах	2	4	10	16
Разом за змістовим модулем 1	8	10	36	54
Змістовий модуль 2. Гендерна актуалізація філософсько-антропологічного підходу				
Тема 5. Гендер в українській культурі	2	2	10	16
Тема 6. Гендер, стать та сексуальність: ЗМІ та поп-культура	2	2	14	20
Тема 7. Гендерна рівність – гендерне партнерство	2	2		
Разом за змістовим модулем 2	6	6	24	36
Усього годин	14	16	60	90

1. Теми семінарських занять

№ з/п	Теми	Кількість годин
1.	Філософія статі та її предмет	2
2.	Чоловічість та жіночість: духовне та душевне начала	2
3.	Любов: гармонізація відносин чоловічого та жіночого	2
4.	Вияв гідності людини через призму чоловічого та жіночого начал в українській та світовій культурах	4
5.	Гендер в українській культурі	2
6.	Гендер, стать та сексуальність: ЗМІ та поп-культура	2
7.	Гендерна рівність — гендерне партнерство	2
	Разом	16

3. Тематика семінарських занять

Змістовий модуль 1. Стать як філософсько-антропологічна проблема

Тема 1. Філософія статі та її предмет (2 год.)

Основні поняття та категорії: стать, гендер, філософія, метаантропологія, фемінізм, патріархальність, андрогінність, сублимація, маскуліність, духовність, душевність.

План

1. Філософія статі як гуманістичний поворот у соціогуманітарних науках.
2. Стать у філософсько-антропологічній транскрипції.
3. Основні концептуальні засади гендерної теорії.

Запитання для самоконтролю

1. Назвати підходи до розуміння та визначення поняття «філософія статі».
2. Які основні ознаки гендерної проблематики?
3. У чому полягає зміст концептуальних засад теорії гендеру?
4. Як К. Юнг окреслює архетипи Анімуса та Аніми?
5. Окреслити основні принципи гендерної теорії.

Творчі завдання

1. Висвітлити свою позицію через есе та обґрунтувати думку за такими темами:
 - «Філософія статі та любові» у творчій спадщині М. О. Бердяєва.
 - «Матріархальні» та «патріархальні» комплекси людського буття Еріха Фромма.
2. Створіть презентацію в Power Point на тему «Історичні аспекти гендерних досліджень у світовій гуманітарній науці».

Література: базова: [2, 3, 7, 9], допоміжна: [1, 4], електронний репозиторій [1, 2, 4].

Тема 2. Чоловічість та жіночість: духовне та душевне начала (2 год.)

Основні поняття: трансцендування, архетип, міфологія, метафізика, відчуження, самотність, замість, андроцентризм, мова, свідомість, сексизм, мовний сексизм, гендерна лінгвістика.

План

1. Жіночість та мужність як культурні конструкти.
2. Гендерована мова як віддзеркалення культурної реальності.
3. Проблема статі у масмедійній проєкції.
4. Чоловіче та жіноче: самоствердження; гідність.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрити зміст понять «дух» та «душа»? Яке вони займають місце у гендерній проблематиці?
2. У чому суть мовної проблематики в матриархальному чи патріархальному суспільстві?
3. Що таке фемінітиви?
4. У чому проблемність мовного сексизму в сучасному цивілізованому суспільстві?
5. У чому полягає зміст парадоксальної ідеї О. Вейнінгера в праці «Стать та характер» щодо рис чоловічого та жіночого в одній персоні?

Творчі завдання

1. Створити презентацію в PowerPoint на тему «Мовний андроцентризм очима Робін Лакоф».
2. Написати есе на тему «Гендер та ЗМІ».

Література: базова: [1–4], допоміжна: [7, 9, 12], електронний репозиторій [2–4].

Тема 3. Любов: гармонізація стосунків чоловічого та жіночого (2 год.)

Основні поняття та категорії: кохання, любов, персоналізм, ерос, танатос, людус, сторге, манія, прагма, агапе, лібідо.

План

1. Любов, пристрасть, дружба: експлікація понять; демаркація взаємозв'язків.
2. Диференціація понять «кохання» та «закоханість».
3. Різновиди категорії «любов».

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Що таке любов? У чому полягає складність формулювання філософського розуміння любові?
2. Чи можна толерантність вважати любов'ю?
3. У чому основна відмінність класифікації понять «любов – пристрасть» та «любов – дружба»?

4. У чому суть модифікації Джоном-Аланом Лі давньогрецької класифікації типів кохання?
5. Як тлумачиться кохання у філософській транскрипції Е. Фромма?

Творчі завдання

1. Опишіть в схемі різномаяття змісту любові, як філософської категорії. Окресліть відмінності.
2. Напишіть есе на тему «Бути коханим – означає бути найіснуючим із всього та всіх».

Література: базова: [1, 6, 9], допоміжна: [8, 12, 15], електронний репозиторій [3, 4].

Тема 4. Вияв гідності людини крізь призму чоловічого та жіночого начал в українській та світовій культурах (2 год.)

Основні поняття та категорії: інь-ян, сентиментальність, духовність, культура, гідність, мораль, моральність, цінності, базові життєві цінності, аніма – анімус, пуруша – пракриті, мізантропія.

План

1. Чоловічість та жіночість: соціально-психологічний портрет та шлях до гармонії.
2. Архетипи філософії статі: гідність – жіночність, гідність – мужність.
3. Маскулінність та фемінність як гендерні категорії: соціальна роль; аксіологічний аспект.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Яке співвідношення чоловічого та жіночого з існуванням символу інь-ян?
2. Як трансформувалося місце та роль чоловічого та жіночого в розрізі історії людської цивілізації?
3. У чому основна відмінність мислення чоловічого та жіночого, і чи є ця відмінність узагалі?

4. У чому вбачала основну проблему соціально-психологічного становлення обох статей в історії людства С. де Бовуар?
5. У чому спостерігається співвідношення гендерної рівності, та проблеми гідності?

Творчі завдання

1. Написати есе на афоризм Н. Хамітова: «Чоловік відрізняється від жінки своєю здатністю проникати у безодню. Жінка ж відрізняється від чоловіка тим, що носить безодню в собі.
 2. Охарактеризувати через есе погляд Зигмунда Фрейда «Лібідо, завжди чоловіче».
 3. Зробіть презентацію в Power Point на тему: «Маскуліність та фемінність – інструментальність та експресивність».
- Література:** базова: [2, 5, 8, 11], допоміжна: [10, 16], електронний репозиторій [2, 4].

Змістовий модуль 2. Гендерна актуалізація філософсько-антропологічного підходу

Тема 5. Гендер в українській культурі (2 год.)

Основні поняття та категорії: постмодерн, епістемологія, постнекласика, комплекс Едіпа, комплекс Електри, етносвідомість, андроцид, феміцид, гендерна сегрегація, інцест, символ, екзекутивність, фрустраційно-стрессогенний психотип.

План

1. Роль та місце жінки в українській традиційній культурі; еволюція статусу жінки: філософсько-культурологічний аналіз.
2. Жінка-Берегиня в ракурсі українського постмодерну.
3. Маскуліне та фемінне в етнокультурних особливостях українця.

Запитання та завдання до самоконтролю

1. Хто з вітчизняних дослідників займався філософсько-методологічними проблемами статусу жінки в українській культурі? Коротко дати характеристику їх науковим розвідкам.
2. Чим Україна відрізнялася від інших православних країн в родинно-шлюбному ракурсі?
3. Чому сучасна українка наділена характеристиками як фемінного так і маскулінного зразка? Здійснити історико-ретроспективний аналіз.
4. У чому виявляються культурологічні домінанти образу жінки-берегині в українській культурі? Проаналізувати історичну динаміку феномену.
5. Що необхідно екзекутивній культурі для зовнішніх змін?

Творчі завдання

1. Напишіть есе на тему: «Жінка-берегиня; жінка-герой: український вимір сучасності». Зробіть презентацію в Power Point на тему: «Еволюція ролі та місця жінки в українській культурі: ретроспективний аналіз».

Література: базова: [1, 9], допоміжна: [3], електронний репозиторій [1, 2, 4].

Тема 6. Гендер, стать та сексуальність: ЗМІ та поп-культура (2 год.)

Основні поняття та категорії: тіло, тілесність, гламур, гламурність, символ, мізогінія, субстанція, організм, краса, аскетизм, суб'єкт, об'єкт, маргинальність.

План

1. Тіло, тілесність, краса – гламурність.
2. Символізм тіла.
3. Реклама та гендерна стереотипізація.
- 4.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Хто досліджував проблеми тілесності з поглядом історії філософії?

2. У яких напрямках доречно показати перехрестя понять «тіло» та «тілесність»?
3. Проаналізувати дослідження О. Гомілко «Метафізика тілесності».
4. У чому виявляється гламурність у виявах світової культури?
5. У чому виявляється фрагментованість тіла в сучасному дискурсі?

Творчі завдання

1. Напишіть есе на вибрані теми:
 - «Глем як трансформація свідомості молоді другої половини ХХ століття»;
 - «Тіло, гламурність та Я».
2. Розробіть презентацію в Power Point на вибрані теми:
 - «Гламурність та молодіжна субкультура ХХ століття»;
 - «Тілесний символізм та ЗМІ».

Література: базова: [4, 5, 8], допоміжна: [1, 3], електронний репозиторій [1, 3].

Тема 7. Гендерна рівність – гендерне партнерство (2 год.)

Основні поняття та категорії: сексуальність, полігамія, моногамія, біодетермінізм, есенціалізм, пікап, гендерна поляризація, квір-теорія, трансгендерність, гетеронормативність.

План

1. Гендерована сексуальність.
2. Квір-теорія: політично-соціальний рух чи ідентичності альтернатива.
3. Трансгендерність як явище культури постмодерну.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. У чому виявляються подвійні стандарти в ракурсі гендерованої сексуальності?
2. Які основні механізми вдалого пікапу?
3. Проаналізувати концепції квір-ідентичності.

4. Що ви знаєте щодо концепції гетеронормативності?
5. Яка головна ідея Джокьякартських принципів?

Творчі завдання

1. Напишіть есе на тему:

- «Квір-теорія: нова цивілізація чи втрата духовності»;
- «Пікап в житті сучасної молоді: мета й методи».

Література: базова: [2, 3, 4], допоміжна: [1, 4], електронний репозиторій [4].

6. Методи оцінювання знань

Модульна форма контролю містить такі форми робіт й бали за їх виконання

№ з/п	Види навчальної діяльності	Бали
1	Відвідування лекційних занять	1 б. за 2 год.
2	Відвідування семінарських занять	1 б. за 2 год.
3	Вирішення тестових завдань	1 б. за 1 завдання
4	Доповідь на семінарському занятті	3 б. за 1 виступ
5	Участь у дискусії під час семінарського заняття	2 б. за 1 заняття
6	Постановка проблемних запитань	1 б.
7	Підготовка конспекту першоджерел і використання його у відповіді	3 б.
8	П'ятихвилинка з основних понять до теми	2 б.
9	Підготовка мультимедійних слайдових презентацій до курсу семінарських занять	3 б. за 1 тему
10	Підбірка відеоматеріалів (художніх, документальних фільмів та відеороликів) на відповідну до дисципліни тематику з анотацією	2 б. за 1 тему
11	Участь у конкурсі студентських наукових	10 б.

	робіт	
12	Участь в олімпіаді або в засіданні круглого столу	3 б.
13	Підготовка інтелектуального проекту-есе із проблеми курсу чи заданої теми	5 б.
14	Огляд літератури із тем курсу	2 б. за 1 тему
15	Підготовка відео- або скрайб-презентації до теми курсу	3 б.
16	Виступ із доповіддю на студентській науковій конференції	5 б.
17	Виступ із доповіддю на студентській науковій конференції в іншому вузі	6 б.
18	Призове місце в олімпіаді чи конференції	5 б.
19	Участь у громадських заходах, приурочених морально-етичній проблематиці сьогодення	5 б.
20	За якісне ставлення до вивчення дисципліни	1 – 3 б.

Розподіл балів, що отримують студенти

Поточне опитування та самостійна робота							Сума
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2			100
60				40			
T.1	T.2	T.3	T.4	T.5	T.6	T.7	
15	10	15	20	10	10	20	

Шкала оцінювання (100-бальна та раціональна)

Сума балів за всі форми	Оцінка за раціональною
-------------------------	------------------------

навчальної діяльності	шкалою
	Залік
90-100	зараховано
82-89	
74-81	
64-73	
60-63	
35-59	не зараховано з можливістю повторного складання заліку
1-34	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

4. Рекомендована література

Базова

1. Аннотированная библиография по проблемам сексуальности (1960-е — первая половина 1990-х гг.) / Отв. ред. С. И. Голод. С.-Петербург: СПб. филиал Института социологии РАН, 1995.
2. Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях. - К.: Логос, 2000.
3. Беккер Г Выбор партнера на брачных рынках // THESIS. - 1994. - №6.
4. Бовуар, Симона де. Друга стаття. - У двох томах, К.: Основи, 1994-95.
5. Крилова С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз): [монографія] / С. Крилова. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. – 344 с.
6. Крилова С.А. Стаття та любов / С.А. Крилова // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.В. Лях]. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – Випуск 4. – С. 38–42.
7. Крилова С.А. Гендерні стратегії та цілісність особистості в освітньому просторі: екзистенційні та соціальні виміри /

С.А. Крилова // Філософія освіти: науковий часопис; Інститут вищої освіти АПН України, Нац. пед. універс. ім. М.П. Драгоманова, Укр. академія політ. наук. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – № 1–2 (8). – С. 300–309.

8. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб. / За ред. І. І. Тюрменко, О. Д. Горбула. – К., 2004. – 367с.
9. Філософська антропологія, психоаналіз і арт-терапія: перспективність взаємодії підхід філософської антропології як метаантропології збірник наукових праць і міжнародної науково-практичної конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.npu.edu.ua/images/file/conf/2014/01230.pdf>
10. Философия человека: поиск пределов. Кн. 2. Пределы мужского и женского: введение в метаантропологию. – К.: Наукова думка, 1997. – 177 с.
11. Хамитов Н. В. Одиночество женское и мужское. Опыт вживания в проблему. – 5-е издание, дополненное и переработанное. – К.: Атика, 2010. – 224 с.

Допоміжна

1. Антология гендерной теории. Минск: Пропилеи, 2000. – 383с.
2. Батлер Дж. Психика власти: теории субъекции. СПб.: Алетейя, Харьков: ХЦГИ, 2002. - 158 с.
3. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 336с.
4. Введение в гендерные исследования. М.: Аспект Пресс, 2005. - 252 с.
5. Вейнингер О. Пол и характер. М.: ТЕРРА, 1992. – 480с.
6. Воронина О. А. Феминизм и гендерное равенство. М.: Едиториал УРСС, 2004. – 318с.

- 7.— 11. Гендер как интрига познания. Альманах. Пилотный выпуск. М.: «Рудомино», 2002. – 143с.
8. Рецепт счастья [Электронный ресурс].–Режим доступа: <http://archive.svoboda.org/programs/OTB/2001/OBT.072901.a.sp>
9. Крилова С.А. Стать та любов / С.А. Крилова // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.В. Лях]. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – Випуск 4. – С. 38–42.
10. Крилова С.А. Гендерні стратегії та цілісність особистості в освітньому просторі: екзистенційні та соціальні виміри / С.А. Крилова // Філософія освіти: науковий часопис; Інститут вищої освіти АПН України, Нац. пед. універс. ім. М.П. Драгоманова, Укр. академія політ. наук. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – № 1–2 (8). – С. 300–309.
11. Крилова С.А. Гламурність як порушення цілісності людини та суспільства / С.А. Крилова // Totallogy–XXI. Постнекласичні дослідження / [гол. ред. В.В. Кізіма]. – К.: ЦГО НАН України, 2010. – Випуск 24. – С. 227– 236.
12. Крилова С.А. Любов як вищий прояв краси стосунків / С.А. Крилова // Totallogy–XXI. Постнекласичні дослідження / [гол. ред. В.В. Кізіма]. – К.: ЦГО НАН України, 2010. – Випуск 25. – С. 220–229.
13. Хамітов Н. Духовний та душевний виміри людського буття / Н. Хамітов // Філософсько-антропологічні читання '96. – К., 1997. – С. 122–129.
14. Хамітов Н. Проблема екзистенційної антропології / Н. Хамітов // Філософсько-антропологічні читання '98. – К., 1999. – С. 88–98.
15. Хамітов Н. Феномен метаантропології / Н. Хамітов // Philosophia Prima: метафізичні питання. – К.: Кайрос, 1998. – С. 137–157.

16. Хамітов Н. Інфантильність і зрілість в людському бутті / Н. Хамітов // Філософсько-антропологічні читання '99. – К., 2000. – С. 82–87.
17. Khamitov N. Metaanthropology as a Philosophy of Moral Education in Condition of Multicultural world // Moral Education in Condition of Multicultural world. – Gyeongsang National University, Jinju 2011, P. 30–31.

Електронний репозиторій НУВГП

1. Інституціоналізація процесів євроінтеграції: Суспільство, економіка, адміністрування: Збірник тез I міжнародної науково-практичної конференції (21-22 квітня 2016 року, м. Рівне: НУВГП, 2016. – 144 с. / [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://ep3.nuwm.edu.ua/6029/1/>

2. Людина у світі духовної культури : збірник тез II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (17 травня 2017 р., м. Рівне. – Рівне : НУВГП, 2017. – 158 с. / [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://ep3.nuwm.edu.ua/6317/>

3. Туровська, А. О. and Turovska, A. O. (2015) *Розлучення – одна з найскладніших соціальних проблем сучасного суспільства*. Студентський вісник НУВГП (1(3)). pp. 164-166. – режим доступу <http://ep3.nuwm.edu.ua/2444/>

4. Акімова, А. О. (2016) *Дискурс кохання у тематиці класичних цзацюй та розмовної драми ХХ ст*. НУ "Острозька академія" (62). pp. 20-23. – режим доступу <http://ep3.nuwm.edu.ua/6585/>

Інформаційні ресурси

1. Кабінет Міністрів України / [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://www.kmu.gov.ua/>
2. Законодавство України / [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://rada.gov.ua/>
3. Державна служба статистики України / [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського / [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://www.nbuu.gov.ua/>
5. Ассоциация философского искусства. Новая философия общения / [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://aphy.net/>
6. Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека (м. Рівне, пл. Короленка, 6) / [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://libr.rv.ua/>
7. Рівненська централізована бібліотечна система (Київська, 44, Рівне) / [Електронний ресурс]. – режим доступу <https://www.facebook.com/cbs.rivne/>
8. Цифровий репозиторій ХНУМГ ім.О.М.Бекетова / [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://eprints.kname.edu.ua/>
9. Цифровий репозиторій Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна / [Електронний ресурс]. – режим доступу <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/568>
10. Наукова бібліотека НУВГП (м. Рівне, вул. Олекси Новака, 75) / [Електронний ресурс]. – режим доступу http://nuwm.edu.ua/MySQL/page_lib.php